

Foglalat.

- Jos. Bapt. Horváth. Calculus Regiae civilis.
Hála-ado Ööm, melyet a józan beszég a' feltámas.
ves' sabaddágáere Örennek és a' királyrak áldorik.
Carmen A. R. et E. P. Stephano Pállya.
Praecepta Salamonis ad Juventutem.
Frank. Ode R. ac Cl. Viro Floriano Hemmer.
M. ac R. D. Jozsef Vile Jauri. Ep. dum diocesis in
suam solenniter inq. d. cresur.
Cábar Ferenc. A' V. D. Ármegyei Feltaló Magyar Szegher.
Horváth József. N. J. Horváth Andráis Versaire felad
Képlaki Vilhelm. Ah' ij kolmi chö amijának kri.
titai megélt és ése.
Kulesár J. Karáthi Javallis Magyar Theatrumi éjűt/éjűt.
Koppi. Regia Immis Nicti Med. Doctori.
Goluchowski. Ansichte des Einflusses der Mathematik
auf die Bildung des Menschen.
Vedras János. A' Szegedi Műszaki Akadémia Linnye.
Scutum a Scholis P. in L. R. G. L. Reg. exacum.
Fejér. Memoria Georgii Berca Rionis Prof.
V. F. Mely-tips. emlékeztet rákai M. é. F. Károlyi Józ.
Várnak. Végpénzi Megyei Püspöknek.
En. Horváth. Dissertatio in ang. Medica de Stitide.
Vrág Józ. N. J. é. J. Janitiorol clonurica.
Mineromay. Beschreibung des in Eisenburger Comit.
zu Sals (Sals) befindli. Mineralwassers.
Fick József. L. Jovinnak disserece. Prastem
Meyer. Dissertatio in ang. Medica de Mares.
Kraymann. Dissertatio in ang. Medica de Cardide.
Mineromay. Beschreibung des Sals Mineralwassers.
Vrág József. N. M. Mares clon Végpüspöknek.

Nátlý Jós. Vélkedésér a Magyar nyelv ügyében.
Világosok állásáról a M. Nyelvstudományból 1825.
Bertha Antal. M. Linnicrai Skerlecz József Urnak. di.
a' neve' in regere 1826.

Idyllion d'et Cl. D. Petros Tigula, d'un sermon hominis
celebrare V.V. pergrati ejus Auditores.

Aracsát. Brumesticon S. D. Domini Strickich-Horvát.

Daphnis. M. a F. Böle Andriás Urnak Lember. Fürstliche
beikarásáról a' hand. Város és Tanács.

A. R. et E. P. Mertins Tholla exactis feliciter Annis
Sacerdotii quinquaginta.

Harucha. Ode Konviktus I. ac R. D. Chut. e Comis Be-
rényi, d'un in propriis. Nagy helyi. in tallaresur.

Horvát János. Sz. István király a' Magyar Nemzetnek róla.
Lest emberfeje veretö böle kalauza. Böle

Páray Fer. Egyházi beféd Sz. István királyról.

Sonleikner. Statuen und Reglement der mit der
eigen Opfer. Sparcassa vereinigen Vorsorungsanstalt.

A' Béni Türkimentü Taraság' habiscinal fizetési.

F. Ch. Rede gehalten bey Gelegenheit der allgemem.
Versammlung der Geniarung. philanth. Gesellschaft.

F. T. Dertsik Nep. János Urnak. midon a' Pesti pergrati
his rományia a' vette.

F. T. Dertsik János Urnak neve innegere.

Ode, qua Domini Nep. Alber e S. P. post superatum
vires periculum gratulatus est.

Tóth Fer. A' vallás irrteléstey tardo Hadí-Lember.
Kameroni Pál Ur felett helotti beféd.

Halván a' Haza' véd Attya szorongató
Sohajtásait, ím Téged emeltt oda,
Hová út vezetőd a' kegyes érzelem,
'S Elméd' főbb mívelése vitt.

Láttak milly szeliden lépsz eze' érdemid'
Jutalmára, 's azért szálsz oda hogy karod'
Bő osztásaiból részt vegyenek, kiket
Szükség, 's mostoha sors emészt.

Tudnillik soha sem vesztheti a' dicső
Erkölc's érdemeit, sírba is áthat ő
Halandóval amott leplei ráztakor
Örök fénybe, 's örömbe tér.

Bizik drága Hazád, 's tiszta Remény fedi
Kebled, majd hogy ügyét felveszed, és szokott
Védel'mmel veszedel'm öbleiből kívántt
Csend partyára ki-szálsz vele.

Hah! milly bő folyam ér kezd ki-szökelleni
Előttem, 's hevesültt képzeletekbe vonz;
Mellyek' nyíltt kebelén a' mi igaz 's dicső
Bájlóbb lant'szava zengje el.

Vezékellyed Olymp', 's föld' Ura útagon
Válosztott, 's szeretett Áronodat, hogy a'
Harcz' rontó mezején pálma virágokat,
Szedjen, míg Egekig repül.

N É M E L Y

VÉLEKEDÉSEK

A'

25.

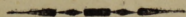
MAGYARNYELV ÜGYÉBEN.

í r t a

N á t l y J ó s e f

Tsászári Kir. Posta Ügyellő

Szegeden.

Ugyan ott

Nyomtatott GRÜNN ORBÁNNÁL

1 8 2 5.

Nemzettől függ a' nyelv sorsa.

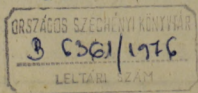
---

*Imprimatur Szegedini die 26-a
Iulii. Anno 1825.*

Franciscus Xav. Gubiczer m. p.
Lycei, et Gymnasii Director
Loc. et Reg. Librorum Censor.

625.467

KEDVES HAZÁMNAK

fiúi tisztelettel.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Sorsod, Magyar Hazám! nem volt
kedvező, — hanem bosszús, 's mintegy
az egek haragjában járó, eskütt ellen-
séged; siralmas sírból, siralmasabba
döntött: — és, ha látszatott is olly-
kor a' Phorcyádák öléről vissza for-
dított artzal mintegy megengesztelt
anya szánakozni, tsak azért volt;
hogy magát sarkaidban rendítő tsapá-
sidon annál telhetetlenebbül gyönyör-

ködtesse. — Lajos, és Mátyás hatalmas thrónusáról is csak azért árasztott egedre messzebb terjedő fényt, hogy azt utóbb annál setétebb, 's végre hosszú, igen hosszú északába temesse.

Egy kintsedtől még sem foszthatott meg; erről Magyar még a' neved. — Nyelved az; — mellytől se a'

nyúgotnak írgysége, fortély, és uralkodásra vágyása, se a' kelet holdjának népeket reszkettető ereje, sem pedig a' belső véres háborúk, (fiaid, — nem mondom lakósid, — tsekély száma mellett is) meg nem foszthattak.

Most, egy nyúgodalmasabb tsil-
lagzat alatt, midőn jobb rendbe sze-
dettését, és, az annyi idő árjában el-

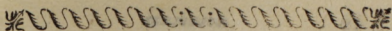
maradozott gyöngyei felkerestetését,
és életre vissza hozását reménylhet-
néd; fiaid közt, — kiknek te oltal-
mad alatt lakást engedsz, és jóltévő
öleden táplálást adsz, — olyanok
támadtak, kik azt váltóztatni, 's nem
amaz, Árpád atyánktól annyi zava-
rodásokon, és végveszedelmek ör-
vényein keresztül reánk maradt e-
redetiségében, hanem idegen typusra

öltöztetve, a' jövődő világnak által
adni akarják.

De hálá Istenednek! élnek még
hozzád hív, és engedelmes fiak: ke-
zet adnak, és melletted fognak ezen
ügyben. Hagyj nékem is egyet bele
szóllanom, kérlek, legtsekélyebb az
bizonyos, de mivel minden, mit még
most adhatok; vedd, jó Haza! vedd

olly kedvesen a' minő" érzéssel azt
oltárodra teszem. Szegeden Május 2-
dik napján 1825.

A' Szerző

A' nyelv olyan kints, mellyben minden magát betsülni tudó Nemzet büszkélkedik, melly által hírét, nevét, érdemét fenntartja, és magát más Nemzetektől megkülömbözteti. A' nyelv azon talpkő, mellyen a' Nemzetnek épsége, virágzása, és ditsősége nyugszik, 's a' Polgári alkotmányoknak tartóssága áll; a' ki tehát Hazájához hív, Nemzete hírének, épségének, polgári egybeszerkeztetésének fennmaradását, virágzását szíven hordozza, az nyelvet is, mellyen mind ezek épülnek, tulajdon eredeti valóságában megtartani törekszik, irtózik azt ótsárolni, és ha hasznára nem is, bizonynyára ártalmára se lesz

Sokan írtak a' Magyar Nyelvnek kímiveléséről, gyarapításáról, sokan törekedtek tsínosítását előmozdítani, és külömbféle úton akarták elérni tzieljokat. Némellyek nyelvünket szépnek, sok különös tulajdonságokkal bővelkedőnek; mások ellenben szűknek, míveletlennek, nem tudós Nyelvnek lenni állították, és állítják még ma is; de ezt tsak azok hántorgatják, és tsak azok betsmérelik, kik mélyebben nem jutottak tárházába. Újonnan olyanok támadtak, kik egy általjában Grammatika rendszabásai ellen valónak, a' finomabb társaságba illetlennek, a' míveltebb munkák készítésére alkalmatlanak gondolják, és minden kitelhető igyekezettel a' Grammatika szoros reguláira húzni, minden benne nem található vélt tulajdonságokkal felékesíteni, akarják. Mellyre nézve régi szavainkat elrontják, megtsonkítják, némellyeket örökre számkivetnek, mellyeket t. i. nem szerentsésen teremteteknek mondanak. — Akár mit állított még valaki ezen országolni termett, gondolataink, 's érzékenységeink kinyílatkoztatására, közlésére legalkalmasabb

ősi nemzeti nyelvről, mindég talált követőkre, és ellenségekre, kik ítéletjek mellett bajnokoskodván, tsaknem tűzes haraggal léptek ki a' tsata piartzra.

Hatalmat vett azon had, melly nyelvünket grammatikátlanak, aesthetikátlanak, és szűknek tartja, már majd tsaknem a' legbelső faláig jutottak nyelvünk szűz várának; az oltalmazó vitézek félkétségbe estek ellenségeik vissza verése felől. Itt világosodik ki: Nints veszedelmesebb ellenség annál, mellyet keblünkben táplálunk. Mire jutottál szegény Nyelvünk, te mindenünk veszte után egyetlenegy reánk maradt drága kintsünk! kihoztak Ázsiából üstökös apáink, ki tudtak menteni minden viszontagságok, és végveszedelmek örvényéből, vallyon mit vétettél, hogy annyira pogonyítanak, tsúfítanak, 's erekeségedből kiforgatnak!! — Tsudálni lehet valóban ezen kikelés.

Akár mennyit gondolkodunk ezen dolognak főokáról, nem találunk egyebet an-

nál, hogy talán ezen Magyar hazafiak könyvekből, szótárokból tanulták a' Magyar nyelvet, Német, vagy Tót Városokban nevedtek; hogy talán nem forgódtak törzsökös magyarok között, kiktől a' nyelvet, 's annak kintseit, mellyek mind eddig semmi könyvben nem foglaltattak, szerezhették volna: vagy ha forogtak is, nem ügyeltek kifejezéseikre, nem vigyáztak szép mondásaikra, ritka szavaikra. Igen megsérti egy olyan ember a' Nemzetet, ki tőle egyenesen megtagadja azt, a' mivel bír, vagy reá fog valamelly hijánosságot, mellyel nem bír. De nem is lehet egy józanon gondolkodó hazafiról feltenni, ki Hazáját 's annak nyelvét igazán szereti, (ámbar a' szeretetet vaknak is, siketnek is szokták mondani) hogy nyelvét rontsa, bontsa, nevetségessé tegye, felőle tulajdon Polgártársaiba, magát fitogtatván rossz képzeletet öntsön.

Ha ezen Hazánk fiainak ízléseik szerint készült munkáikat figyelmelesen olvassuk, benne közönségesen ezen ösvényeit leljük a' nyelv tsínosításnak: a' rég

elavúlt szavak helyre állítását, — a' gyökér szavak kikeresését, 's az ezekkel való élést, — és némely képzeleteknek újonnan készült szavakkal való kifejezését. Ide járúl még a' keményebb hangú szóknak meglágyítása, a' hosszabbaknak megkurtítása, és a' rútnak aesthetika rendszabásai szerént való megszépítése, végre a' Grammatikának szoros reguláihoz szörnyű ragaszkodás.

Ezen ösvényekből lett félretsapások által annyira elkortosították már nyelvünket, hogy az így irt munkákat szótár segítségével is alig lehet érteni; a' mit az Írók jól tudván, munkáik után többnyire Glosszákat írnak; olvasások a' még meg nem romlott gyomornak tsömört okoz, 's az olvasó közönséget újabb könyvek olvasásától el idegenítik: 's így a' Nyelv, és Litteratura elterjedését tárgyazó tzeljoktől messze távoznak; mivel az Olvasó az érthetetlen munkát, minthogy se nem tanít, se nem gyönyörködtet, kedvetlenséggel, 's mintegy bosszonkodva félre teszi. Mert:

Quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiam suavitate detineat.

A' Nemzet nyelvét, és tudományát gyarapítani ohajtván, írjunk ha írunk érthetőt, a' gondolatok kifejezése élő, gyakorlásban lévő szavakkal minél világossabb, úgy a' dolog értelmének előadása minden kényszerítés nélkül helyes, és természetesen legyen. — De némelyek úgy látszik nem a' gondolatokba, és szép tárgyak választásába hanem az újszóllás formáiba helyeztetik a' szépet; — és, valóban, a' Nemzet ha meg nem undorodna ezen újmódi szóllásoktól, 's elfogadná, itt megöröködne; nyelvünk egy század múlva messzebb távozna eredetiségétől mint a' mái Olaszoké a' régi Romaiakétól: és, valamint ezeknek szükség, a' régieket (Cicerót, Horátziust, Virgiliust 's a' t.) érteni akarván, előbb a' nyelvet tanulni; hasonlóképpen a' mi maradékinknak is a' Magyar nyelvel, mint egészen eszméretlennel vesződni kellene, hogy Pázmányt, Gyöngyösit, Faludyt, Szabót, Virágot, Hímfyt 's t. olvashassák.

A' feljebb említett módokkal való visszaélés okozta azt, hogy *szunnyadás* helyett *szúny*, *idvezlég* helyett *idvneked* irattasson. Ez okozta, hogy minden gyökér szó egy tagúnak gondoltasson, 's ha valamellyik szó több syllabából áll, azonnal törzsök, vagy ágszónak tartassék. — Nem lehet nem nevetni, midőn az innen származott előítélet miatt mondani hallja az ember, hogy *szamárnak szam*, *kutyának kuty*, *gyökérnek gyök*, a' gyökere. Így lettek: *sohaj*tásból *sohaj*, *fohász*ködésből *fohász*: törzsök, nem gyökérszavak, mivel két tagúak, — gyökerek talán a' kiavúlt *Soh*, és *Foh*, — hasonlóképpen a' *szunnyadás*nak gyöke *szúny*, a' *szúnyogé* is *szúny*, tehát ditső Eleink a' szunnyadást is, szúnyogot is szúnyynak mondották, a' mi könnyen megeshetett, mivel nyáron sokszor szúnyogoktól szunnyadni nem lehet.

Szükség ugyan a' gyökér szavakat ki-keresni, a' Grammatikában, Philológiában elmefuttatás végett nagy haszna van a' tanulókra nézve, legnagyobb a' helyesírásban; de a' Poëzisban, vagy Rhe-

torikában a' gyökérszavakat, mellyek sem mit se jelentenek, éppen nem kell szépség végett felhordani. Valamint hogy helytelen minden gyökérszót egy tagúnak állítani, melly tagnak se értelme, se magyar véghangzata nintsen p. o. *dics*, *kecs*, *tecz*, 's t. úgy dísztelen minduntalan azokkal élni főképpen a' kötött, és folyó beszédbéli ékesen szóllásban, ámbár szépnek tartják a' rövidet, mert szépebb, 's jobb a' jó hosszú, a' rút, 's rossz rövidnél.

Több e' félék, és a' szokásnak megvetése okozták könyveinkben a' két más-sal hangzók magyar nyelvünk természete ellen való bevételetét, melly által némely fület sértő hangal bíró szavaink változást szenvedtek, vagy meg rövidítettek, vagy meghosszabbítottak. Innen eredt azon kútforrás is, mellyből sok szükségtelen, 's héjábanvaló szavak áradtak el nyelvünk térmezején. Így lett *mozogból mozg*, *perelből perl*, *malm*, *morg*, *horg*, 's a' t. nyelv kifizető kurtítások. — *I gázsgtalanságból igaztalan*, *romladékból rom*, *szerentsétlenségéből nemszeren*

cse, tusakodásból tusa, — mellyek ha szebben hangzanának is az előbbenieknél, még sem hagyhatjuk helyben az ebből származó nagy megvesztegetését nyelvünknek. Illyen kútfőknél fogva lett továbbá a' már közönségesse lett, mintegy megmagyarosított, és más szavak 's neveztek németes ejtése, úgymint: *Templomból Tempel, Plánumból Plán, Polusból Pól, Thrónusból Thrón, Actusból Act 's a' t.*

Én úgy vélem, nem a' Grammatikának a' szokást, hanem a' Nemzet szokásának kell mindenkor a' Grammatikát igazgatni. Azt is gondolom, hogy a' nyelv dolgában egyáltaljában vett szépet, meg nem lelhetjük; mert, valamint általános igaz, a' jó, 's rossz, nem igen bizonyos; úgy az általános szép is bizonytalan. A' mi tetszik, azt közönségesen szépnek állítjuk, pedig nem minden embernek egyformán kedves; de azért ki meri állítani, hogy annak rossz gusztusa, 's ízlése legyen, ki nek az ínye szerént nintsen a' mi nékem. Engedjék meg tehát azt a' Szépészek, hogy a' Nemzetnek nagyobb jussa legyen

a' Nyelv ügyében, mint egynehány embernek, kik a' többiekhez képest számokra nézve keveset nyomnak.

„Vagynak már több kimondani való tárgyak, mint nagy lelkű öseinknek szükséges vólt, mellyre nézve sok új szavakkal élni kénytelenítetünk“ így hangoznak némelyek. Helyesen! de, vallyon *először* meggyvagon é már azon tárgyat jelentő magyarszó, vagy nem? ha nints újszóval élhetünk, de a' nemzet ajakához legyen szabva. — *Másodszor*, vallyon szükségesé azon új képezet, idea, mellyet magyarul országos szóval kinem fejezhetünk? — ha mind olyanok ezen ideák, mint: *kéjalak, létalak, tűzalak, szellemgyümölcs, Viránypirány, Derűnnye*; úgy elmaradhatnak, mint héjábanvaló szószaporítások. Az új ideákat nagyobb részén kettős szóval szokták kimagyarázni, de többnyire e' szerént:

— — — feris coeunt mitia

— — — — tigribus agni.

Sok volna még ezen tárgyban előhoz-
dani való, de mivel más tzelra törekedem,
elég legyen azt említeni, hogy az eféle
nyelvtsinosítással egészen kivetkeztetjük
nyelvünket eredeti köntöséből, és reá tar-
kabarka farsangi öltözetet húzunk. Fon-
toljuk meg, valljon érdemesé egyedül tsak
azért, hogy pallérozottnak mondassék,
nyelvünketsarkából kiforgatni? — Ugyan
lehet é azt valóságos nemzeti nyelvmíve-
lésnek tartani, melly által kortsa válik?
Így jobb volna a' nemzet nyelvének bé-
két hagyván, inkább egy újat kalapálni,
melly a' Grammatikának, szépségtudo-
mányának minden szabásaival pontig meg-
egyezzen; itt azután szabadon gyakorol-
hatják a' *Galantizmust*, és pajzánra e-
reszthetik *vágykiváncsaikat*, akár az egeket
hasogassák szavaikkal, és tzipra kifejezé-
seikkel; repítsék el akár hová írásaikból
a' magyar lelket — ha már nem akarnak
minden magyar Polgártól értetni, — tsak
a' Nemzetét, mellynek jussa min-
den egyes Polgárjaitól kíván-
ni, hogy tulajdonát szájából el
ne ragadják, ne rontsák, rútítsák.

Nem volnaé jobb nyelvünk tsinosításában azon ösvényt követni, mellyen a' nyelv eredetiségében, a' szokás is *Quintilianus* szerint „*Certissima loquendi magistra*“ szent és igaz maradna? Megtörténhetne pedig ez úgy, ha mind azon szavak, mellyek a' Nemzet szájában forognak, szorgalmatosan egybe szedetnének, és közönségesse tétetnének. Élnek a' mi magyarjaink is műszerekkel, élnek hajókkal, és több ágaival a' Nemzeti szorgalmatosságnak. Magyarok is esmérik a' fákat, füveket, országunkban előforduló növényeket, esmérik a' mezei gazdaságot, juh, ló, 's marha tartást, tudnok kell tehát ezen dolgok körül lévő, és előforduló tárgyakról, és eszközökről magyarul beszélleni. Érzékeny a' Magyar; néha víg, néha szomorú, többnyire melancholikus; ki tudja ő mind ezen nemeit az indulatoknak magyarázni, — ezeknek leírásában nem sokat enged más nemzeteknek.

Az ember ha jól figyelmez egy törzökös Magyar beszédjére, álmélkodni kell gyönyörű, és minden erőltetés nélkül való

kifejezésein, — sok olyan szavakat lehet tőle hallani, mellyek mind eddig egy Lexiconban sem jegyeztettek fel. Olyan szavaknak magyarságát is lehet tapasztalni, mellyeket az Írók Frantzia, vagy más nyelvbéli hangon ejtenek ki. — Igen jó volna Országunknak mind a' négy mellékein lakó Magyaroknak ritkább szavaikra, és szebb kifejezéseikre, mellyeket tsak történetből lehet hallani, szorgalmasan vigyázni 's azonnal feljegyezni, mert ha elmúlasztódik az alkalmatosság, nem egy könnyen jön elő ismét azon boldog pillanat, mellyben az elszalasztott szavat újra hallani lehessen. Így azután a' már feljegyzett, és ezen öszveszedett szavakból egy tökéletes Nemzeti szótár készülhet. A' nyelv azzal igen sokat nyerne: az annak mélyebb titkaiban nem jártas, akadózó író feltalálná benne, a' miért idegen határon, költsönözés, szerkeztetés, vagy koholás végett még most izzadni kénytelen.

Ennek ohajtása vitt engem arra, hogy ezen Értekezésem ragasztékjában lévő szavakat, mellyek tudtomra eddig egy szó-

tárban sem találtnak, velek pedig a' Nemzet él, öszveszedjem, és például közrebo-
tsássam. Tsekély ennek is valamint min-
dennek kezdete; de legkevesebb haszna
ha leend Litteraturánkra nézve, örömmel
's egész késéssel fogom futni ennek után-
is ebbéli pályámat.

A.

Ajnározní: ápolgatni, gyengédeden gondját viselni.

B.

Babó. Vad bab.

Baktsó. Gém neme, a' vizibikánál kisebb; lakik vizes helyeken, ap' óbb Szigeteken, és fűszfa ágakon, sokszor tsopordonként három négy óra hosszat mozdulatlan állnak, innen azon közmondás: úgy néz mint a' baktsó. Nappal hanem háborgatják nem repül, tsak estve eledel keresés végett kiabálva vízszélekre megy. Kétféle, hamuszínű, és fejér; ennek háta téglaszínű; amannak hangja kellemetlenebb. — Vak varjúnak is hívják.

Barkátsolni. Mindenféle aprólékos házi, és kerti dolgokban szüntelen foglalatoskodni. Barkátsoló ember.

Bárzsing. Nyelő gége.

Batla. Fekete Szalonka (Schwarzschnepf).

Betyár. Török eredetű szó; jelent szolgálton kívül tsapongó embert, nem pedig nőtelen paraszt legényt, mint Szabó Dávid után sokan felkapták; mivel betyár nem csak parasztból, hanem más Úr forma emberből is lehet.

Biszke. Büszke, Piszke, hajókat, talpakat, tutalyokat, az az lápokat (Rates) feltartó, és kifogó gamós rúd, melybe a' tzejte gúzza vagy kötele akasztatik, a' föld színének hárántékosan tartatván, mindaddig szánt, még a' hajót, vagy lápot partig hozván, tökéletesen meg nem állítja.

Bitze. Sánta, bitzegni, sántítani.

Botzéros. Kúszált hajú, az az, fésületlen, baglyas fejű.

Búga. Felnyütt tsomó len, vagy kender. Hány búga, az az, hány zsúp lened termett az idén?

Buga. Kis szarvú marha.

Burjás. (Uleppig) Buján nőtt szöllő, fa, 's a' t. burjás nedves idő, az az tenyésztő idő.

Burkony. Hajó vagy Dereglye oldalbordája, melyhez az oldal és fenék deszkák szegeztetnek.

Butzka. Homokos torlás, sivatag, kavillátos, hegyes, völgyes homok fúvásos hely.

Buzgár. Folyó víz örvényje, vagy forradása, a' felforgó vizeken. A' hal sebes úsztában, 's az evező lapát, és dall buzgárt vetnek.

Böndöly. Fürtötske, — egy böndöly szöllő.

Böngyöle. Gyékénynek megszáradt lisztes töve, mellyből szükség idején kenyeret lehet sütni, — innen: böngyöle pogátsa.

D.

Dallazni, Gúzson oldalt evezni.

E.

Elálmodni. Magáról elfelejtkezni.

Elgyűrűzés. Legény elgyűrűzi a' leányt.

Elkendőzés. Leány elkendőzi a' legényt, vagy is eljegyi.

Enyhely. Ollyan hely, hol a' szél, 's fergeteg, az embert zivataros időben nem éri, u. m. part alatt, fák mellett. Enyhelyre húztuk magunkat.

F.

Fenyér. Vékony szálú réti fű, leginkább terem a' vízjárta földeken: nem hínár

mint Szabó Dávid írja; — Kazinczy szerint iszaposföld, de még hibásabb.

Fenyűs. Pállott, lutskos.

Feszelegni. Tsapodár mozdúlatokat tenni.

Folyondár. Fákra's falra futó, és a' földön elterjedő fű.

G.

Gabafítani, tatarozni, rossz épületet javítani.

Gagyula, lásd Pizma.

Gányó. Dohány termesztő kertész.

Góré. Szőlő, dinnye, és kukoritza tsösznek földből, vagy fából épített vigyázó helyje.

Gugora vagy kukora. (axis in peritrochio verticalis) Gugorával tekerik vízből a' malmot, hajót's a' t. — ugyan azzal toronyba a' harangokat, — kétféle, fennálló, és fekvő (lásd Járgány.)

Gurdon, tüskös bokros vadhely.

Gurgulya. (Cylinder) henger.

Gusztony. Vas szeg, bot vagy páltza végében. Gusztonyos bot; — meggusztonyozta, az az, szurkálta.

Guzmolni. Fogatlan ember a' húst vagy kenyeret nem rágja, csak guzmolja.

Gyarálni. Gyapjút, vagy Pamutot fésülni.

Göbölly. Hizlalt szárvasmarha. Göböllyel kereskedő.

Göngyöleg vagy Gomolya, sár, mellyel a' ház padlása bevonatik, hogy a' tűz be ne éghessen.

Götsöríteni. Erőszakkal házasítani, vagy férjhez adni.

Gügyü. Jelent először, házasságbéli közben járót, többnyire asszonyból szokott lenni. — Másodszor, három négybe tört, és öszvekött nádnyalábot, mellyet egyszerre kementzébe dugnak. Egy jó kéve nádból 8 gügyü telik.

H.

Hajtokvány. Malomkerék peripheriája.

Haska. Eltoprongyolt Dinnye.

Hegedü. Nyak kaloda. Hegedüben vagy on a' keze, vagy hegedüben késérték a' városból.

I.

Járgány. (Axis in peritrochio horizontalis) azon fekvő gugora, mellyel a' hajókról vetett matska feltekertetik. Ezt boldogúlt Varga Márton nem tudta, különben nem ne-

vezte volna a' Gugorát és Járgányt
Gerendás keréknek.

Inalás, varrás zsínor alatt a' nadrágon.

Iplik. Külső vastag varrás a' tsizma sarkán.
— Iplikre kotyogtatni, régi
közmondás, — téssen a' sarkantyú-
zatlan tsizmát tántzban össze- és-
nótára verni.

Jrdalni. Meghasogatni p. o. fa haját, keszég
oldalát 's a' t.

Izék. Széna vagy szalma tsörmelék, melyet a'
marhajászolban, vagy láb alatt hágy.

Izgága, akadályozó, gántoskodó, izgága
ember.

K.

Kada. Vízkivájta gödrös hely folyók fenekén,
mellyben a' halak egész télen által-
tanyáznak, 's olly sűrűen feküsznek,
mint Hering a' hordóban; a' ketze
háló is úgy eltsúszik hátokon, hogy
egyet sem kaphat fel; és tsak a'
víz felmelegedésével midőn a' pond-
rók kopotyójok, és szárnyaik alatt
háborgaták, kiszoktak a' kadából
jönni; — ez az oka hogy nyá-
ron több halat lehet fogni.

Kallantyú. Marokorsó, mellyel a' pokrótnak
való fonódik.

Karakány, tüskös, éles, bokros sás.

Karélni, nagyából rostálni, karajolni.

Kartzély. (Cancellus) kerítés hevedere.

Kaszornya. Ételhordó kantár. Kaszornyába teszik az asszonyok a' szántóknak, aratóknak, és más mezőn dolgozóknak való ételes fazekat, 's úgy viszik.

Katts. Fattyú hajtás, katts dohány, — kukoritzát kattsazni.

Kátyú. Először, kerékvájta gödrös hely az úton; másodszor, nádból tsinált nyíl neme, mellyel a' gyermekek játszanak.

Katzki (Stußer) nyalka legény.

Kessedni. Avúlni, kopni. Kessed a' ruha.

Keszég. Peszmeg, minden magyarnál esméretes hal. Itt, a' Szegedi környéki Tiszában ezen neveit esmérjük: Bútzó keszég, — Dévér k. Galla k. Gelesztás vagy Pohos k. Bagoly k. Jász k. Ilonka k. Vadász k. Kárász k. Karda k. Kerek k. Hosszú k. Marti k. Pápa k. Veres szárnyú, vagy Piroska k. Szápo k. Tamás k. Tsbak vagy hatszárnyú k. igen hasonlít a' vezérhalhoz, — és Élés k., vagy halélés. —

Ketze: tsútsos zsák forma háló, melly a' vízfenekén húzódik, nem fog ártani egy úttal a' többi, itt esméretes hálók

nemeit is elő számlálni. 1. Öreg-
háló, 2. *Pirity*, 3. Gyérháló, 4.
Villik, 5. *Piszlitzár*, 6. *Gyalom*, 7.
Véter, 8. *Bóne h.* 9. *Kerítő*, 10.
Marázsa, 11. *Pöndöl h.* 12. *Merítő*,
13. *Kuttyogtató*, 14. *Istáp*, vagy *Olló*
háló. Vagynak még más halfogó
eszközök, ú. m. *Tapogató*, *Pítze*,
Kabak, *Szigony*, *Varsa*, *vész* vagy
Lésza, *Métháló*.

Ketzele: Ketzel, azon ihar, vagy bikfa ágas,
melly hegedün a' húrt fenntartja.

Királydinnye, több indákra növő, és a'
leg síványabb homokban, a' föld
színén terjedő fűneme, mely gyü-
mölsül igen szúrós tüsköket terem.

Kodúlni, el éhezni.

Komótsin. Lenge nád forma réti fű, mely vi-
zenyős földeken terem.

Korhogni, az öreg emberek, kik lábokat
nem igen bírják felszedni, korhog-
va járnak.

Kotnyeles, kalafinta, mindenben kalán, fő-
gadatlan prókátor.

Kóty: sárga dinnye.

Kuka: 1-ször Siket néma, kuka ember. 2-
szor Gamó, vagy kajmó; mellyel
a' felfűzött dohány száradás végett
a' szergyiára, és potosra kiakasztat-
tik.

Kunhátas: Tsökönös, akaratos, makrantzos ló.

Kúpolódni. Enni valót lopva keresgetni. Tá-
nyérnyaló, kúpolódó ember.

Kusza. Farkatlan, kusza tyúk, kusza veréb,
's a' t.

Kúszálni, öszve koverni, bomlítani, tzer-
nát, vagy haját.

Körtvély. (*Cursor in statera romana*)

L.

Lebbents. Tsapda, rendetlen maga viseletü.

Leffenni. Lelógni, leffentyü, lelóggó, tsüg-
gő p. o. a' kalpag bársony leffen-
tyüje.

Letyvett. Lankadt, puha húsu, lagymata-
gos.

Lobozni. Úszás közben az embernek lába lo-
boz, lábbal a' vizet verni.

Lohosodni. Vedleni, midőn a' Vízi madarak
tollokat hányják.

Losláng. (Einschlagnag) hordó bűdöskövezése. Los-
lángos bor.

M.

Mally. kementze mallya, mályyában sült
kenyér, t. i. melly a' kementze ol-
dalához ért.

Mar. Két első lapotzka köze, az állatnak marja;

Mereglye. Nád vagy vessző oszlopotskák a' vízben, mellyek a' méthálót fenn-tartják.

Mortyos. Szurtos, tzirmos, szennyes.

Mótsing. Szíjjas in, tántzos mótsing.

N.

Nyív. Rend alatt itt ott elmaradozott kasza nem fogta fű vagy gabona, — kasza nyív, vella nyív. —

Nyúja, és haskéрге az állatoknak.

O.

Ors. Reves, taplós.

Ostorfa. Mergető rúd a' kút gémen.

Otsú. Gabona alyja, szemete, melly a' rostálás által esik.

P.

Pajzán, szabadon botsátott; — kotsi mellett a' lovat pajzányon eresztteni. —

Pajod. Legnagyobb kukatz neme, melly ki-
veszett vén fák alatt terem.

Páklya vagy *Páka*. Gyékényvirág, — páklya
tapló.

Pandal. Töltésnek vízfelől való hárántékos
allyja (declivitas aggeris)

Pankota. Szöllő neme, rózsza szöllő.

Panyókán, mentét, vagy dolmányt meleg-
ben fél vállon, fel nem öltve viselni.

Pila. Aszonyos ember, katuska.

Pipiskedni. Láb újjakra állani, — pipiskedve,
az az láb újjhegyen járni.

Piszma. Bibasz, bangó, balgatak, balyókás,
bamba, buta, bösze, döre, esze-
lős, ergójás, fajankó, gagyula, goly-
hó: gubajakab, háványos, hetre-
pila, holdos, hüle, kába, léhűtő,
lidértzes, málészájú, natrahörös,
natragulyás, ostoba, pimasz, ra-
gyivátlan, szerdás, süsü, szájabá-
kó, bérédok, bohó, botor, buszma,
koplegyes, szuszma, tsába, ököl-
lel ütött, ökörtérdü: — képzeletét
egy tárgyról illy bőven kifejezni,
és ennyiféleképpen kimondani tud-
ni, nem tudom, még melyik nem-
zet nyelve tehetségében volna.

Pittyett, le loggó, le esett ajakú.

Pütze. Hal fogó horog; ez két féle, — egyik tu-
talyos melly a' vízben lebeg, — a'
másik ólmos, melly fenékre ül, ez-

zel egyedül tsak a' hartsák fogód-
nak, — a' mazzal pedig pontyok,
és keszegek.

Poszogni. Büzleni, innen poszogó bogár.

Potos. Ágas, dohány szárító oszlop.

Povályos. Nagy fajta gyékénykosár, melly-
ben lisztet, vagy télen által tojáást
tartanak.

Pösölés. (*Vestimentum rippae*) a' folyó vizek,
és tsatornák partjainak, füzgallyak-
kal, rözsével való megbélelése, hogy
a' sebes víz ne szaggathassa.

Pöszölés. Subában, vagy ködmenben a' ko-
pasz foltokat pöszlékkel elfedni.

Pötzkös. Paravető, a' halászoknál.

R.

Ragalni. Szájig érő vizet lábhegyen által gá-
zolni. Próbáld, megragálhatod é
a' vizet, az az, eléredé láboddal a'
fenekét.

Rátsa. Abrontsra kötött háló, mellyel rák, és
sokszor hal is fogatik.

Rökönyödni. Avúlni, rothadásba indulni.

Réteg. (*stratum*) föld rétege.

Bekenő. Soskának zöldhajtása, midőn mag-
ba megy.

Rény. Akadály, gát, — kerítés, szőlő, vagy
kert árkokon felül lévő sövény tar-
talék; — nem pedig virtus! —

Rivóka. Vízhólyag a' testben (Hydatis)

Rost. Fának belső hártjája (Papyrus)

Röz. Fejérintetlen vastag kender vászony,
„Kantus alatt röz a' pendel“ Nyíri
nóta.

S.

Saskó. 1-szor: Piszkos lévben mosott szenny
kiverte. 2-szor: Akár melly kévének
alsó vastagabb vége.

Semlyék. Homok butzkák közt laposabb orgo-
ványos széna termő hely, (nem
pedig ingovány) rajta néha az esső,
és hó víz ideig óráig megállapodik.

Serevény. Apró fűzfához hasonlító fű, terem
legnagyobb homokbutzkák közt, in-
nen serevényfűz (*Salix viminea*)
tsigolya.

Siheder. Suttyó, fiatal ember, vagy állatt.
Siheder malatz.

Sinnyeteg. Pállott, álló vízben termő szörfű,
melly a' benne járó embert megrü-
hesíti: nem pedig maga a' rüh,
mint Szabó Dávid írja.

Sipítani. Sírni, a' galambfi sipít.

Sippadni. Sárba merülni, övedzésig sippedni, — Bele sippadtam a' Kemesi ingoványba.

Siska. Szálkás szőrű fehér Bánáti sertés, melly közönségesen vad természetű, és rossz hízású szokott lenni.

Sivány. Minden fű nélkül lévő termékenytelen szél hordta homok, vagy folyó homok.

Sólya. szán alá tétetni szokott henger, midőn a' hajót kigugorázák.

Sótra. Vad kátsa neme, apró fekete, 's a' legnehezebb lövésű.

Suhanték. Vékony ritka rántás a' leves étkeken.

Suhogó. Ostorhegy.

Szák. Merítő háló, mellyel bárkából a' halakat kifogdossák.

Szapoly. Szapu, öblösre vésett vízhányó lapát, a' hajókon, és tsónakokban.

Szatyor: két fülű hosszú gyékény kosár.

Szívattyú. Antlia.

Sziromnya. Szilvány, haltüdő, halnak kopotyoja alatt lévő sok rétű vereslő rész, melly által lélekzetet vesz; ennek pirosságáról lehet megismérni, hogy eleven é még.

Szotyé. Vízbe esett, és még jéggé nem fagyott hó.

Szútyongatni. Kúrolni, — a' mérges Asszony szolgáját szüntelen szútyongatja.

T.

Táragy. Kelevény, — vértorlása.

Tarhonya. Morzsolt száraz tészta, melly esztendőről esztendőre eláll, kivált ha tojással készítetik, és száraz helyen tartatik: — nem pedig savanyú téjjel készített étel.

Táska. 1-ször: bélelt téstás étek; — túrós táská, tündös táská 's a' t. 2-szor: Börtarisznya, 3-or: pénzes zatskó.

Tat. Tsónaknak középső, és hátulsó ki nem vésett foglalója, melly ülésre is szolgál; — kormányosnak hátulsó tat a' helyje.

Tokos. Térdig érő német nadrág (Bracca)

Tombátz. Hajó helyett malom alá tétetni szokott kivésett vastag szál tölgyfa, mellynek belső ürege általmé-
rőjében 4, — 6 lábnyi. — Egy malom alá három tombátz tétetik; kettő a' malomház alá, egy pedig tárhajó gyanánt a' kességen kívül.

Topa. Bokában kifitzamodott lábú.

Tutaly. Nád, vagy gyékény kötet: Tutalyos ház, — vízenyős helyeken oszlopokra, és nád tutalyokra építetik. — Gyékény tutalyon tanúlnak a' tiszta melléki gyermekek úszni, — 2-szor Fenyőtalp (rates)

Tsarnakötél, az árbótzfa kötelei.

Tseperke. Hó, és esső vízből lett tavatska.

Tsigolya. Aprófüz, melly a' porondokon terem.

Tsihed. Tsillapodik, szünik, p. o. a' hab, — zivatar, szél, 's a' t.

Tsilla. Zöld gyékény, mellyel a' szöllő kötöződik.

Tsittsedni. Possadni, forrni, (fermentare)

Tsökönös. Makrantzos, (lásd kúnhátas)

Tsörmelék. Tsermelék, töredék, morzsalék, hulladék, ízék.

Tsuma. Gyümölts szára, p. o. meggy vagy tsernye tsumája.

Tzékléző. Dolog kerülő.

Tzetkény. 1-szor: Kutya téj forma réti nagy tejes fű, lehet belőle sárga festéket készíteni. 2-szor: Fűz vesszőből font hosszú kötél, mellyel a' Maroson lévő malmokat parthoz kikötni szokták.

Tzibak. Fa tsatlás, — tzibakon fordúl a' kút gém. A' gémfa ha kifúrva nints, tehát közötte, 's a' hozzá kaptsolt fa között hézag hagyatik az ágas szegének, és azon mint hypomochlionon fordúl.

Tzímer. Borjú, vagy bárány negyed.

Tzimpa, az orr tzimpája, vagy portzogója.

Tzopákás. Dagasztatlan, sületlen, vizesbélű Kenyér, vagy kaláts. Ollyan tzo-pákás, hogy az ínyemhez ragad.

Tzurholni. Bört puhítani, ki húzogatni; — a' szütsök szokták.

V.

Vakarts. Utolsó szülött.

Vermés. A' halak ívó helyje, hol rakáson mint a' Tsíkok együtt vagynak. Más állatoknak egy helyre gyült tsaportja is Vermésnek mondatik. Réá akadtam a' vadludak vermésére.

Villogni. Hirtelen ide 's tova tekéntgetni, — gyanús, el áruló szemeket vetni. — A' szilaj marha is villog, midőn esméretlen, veres, fekete vagy kék ruhás embert lát.

Z.

Zaha. Nyelögég égetés. (Pyrosis)

Zajlani. Zajlik a' Tisza, vagy Maros, t. i. midőn jegel.

Zihálni. Elfáradás után erősen, 's nagy lélekzetet venni. — Zihál a' kehes ló.

Zokony. Sértő, szomorító. Zokony szavak.

Zsarmolni. Ostromlani, zsarolni.

Zsébre. Szájfájás a' gyermekeknél.

Zsegenye. Eretske, kiseded fok.

Zsibár. Sovány, idétlen; se beteg, se egészséges.

Zsiger. Barom, vagy juh aprólék, u. m. tüdeje, mája, szíve, gégje, és feje.

Zsínár. Tsaló, nagy tzigány. Zsínár ember.

Zsiók. Vízi, réti mogyoró.

EMLÉKEZTETÉS.

Ezen szavak itt a' Tisza mellékén közönségesen mindennapi gyakorlásban vannak. Hihető hogy más dialectussal más tájékokon is megvagyunk; — a' mire különösen vigyáznunk, és ügyelnünk kellene, — a' szépeknek azon állítására ezekről; hogy durvák, és nem aesthetikai, vagy is újabb ízlésű munkába válók; — csak azt adom válaszul: Határozzák, vagy mondják meg, a' szépség tudomány principiumai miben, és mennyiben legyenek bizonyossak, — vagy mire, és mennyire terjedjenek? — azután, mutassanak elő csak egy munkát is, mellyben, stylusra és írásmódra nézve, az Aesthetica reguláit, a' mint azok a' széptudományok Theoriájában tanítatnak, — követték volna. — Vallyon,

találnak é az Új S z e l l e m b e n aesthetikát; — — nem? — hiszen az tulajdon munkáiból kikeresett, öszve szerkeztett — 's egyezett szavak, és kifejezések!

Egyébb eránt, ezen szavak ha kedvét nyerik a' Nemzetnek, még több hasonlókat, mellyek mind a' mezei gazdaságban, mind a' természet történetében, mind pedig a' műszerek tudományában hasznot tehetnek, fogok gyűjtögetni, és velek a' nemzeti szótárokat szaporítani. — Az bizonyos, hogy, Litteratúránk nem kevés kárára, méd eddig felényi szavaink is alig vagynak könyvekben foglalva,

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

